

Sielu ja uusi kone

Kirjallisuusessee

Ville Kari, OTM, jatko-opiskelija, Erik Castrén -instituutti, ville.kari@helsinki.fi

Tiivistelmä: Kirjallisuusessee tarkastelee ihmisen ja teknologian suhdetta käsittelevää viimeaikaista monitieteellistä populaaritietokirjallisuutta. Erityiskohteina on kaksi Cambridgen yliopiston kirjapainon uutukaista, Joshua Fairfieldin *Owned* (2017) sekä Brett Frischmannin ja Evan Selingerin *Re-Engineering Humanity* (2018), jotka tarjoavat aiheeseen tuoreita oikeudellisia näkökulmia. Teosten heijastama keskustelu nähdään humanistisen liikkeen nykyilmentymänä, joka kantaa mukanaan kaikuja edellisen teollisen vallankumouksen vastaavista kysymyksistä.

Asiasanat: Oikeus ja teknologia, ihmisyyys, kybernetiikka, keinoäly, poliisivaltio, esineoikeus.

Abstract in English

THE SOUL AND THE NEW MACHINE

The review essay examines the recent popular nonfiction literature on the relationship between humanity and technology. Two books in focus include *Owned* by Joshua Fairfield and *Re-Engineering Humanity* by Brett Frischmann and Evan Selinger. The author perceives the ongoing debate as a present-day incarnation of the humanist movement.

Keywords: Law and technology, humanity, cybernetics, artificial intelligence, police state, property law.

[noin 3360 sanaa]

Kirjallisuusessee:

Sielu ja uusi kone

*Ville Kari, Helsingin yliopisto*¹

Brett Frischmann – Evan Selinger, *Re-Engineering Humanity*. Cambridge University Press 2018. 417 s.

Joshua A. Fairfield, *Owned: Property, Privacy, and the New Digital Serfdom*. Cambridge University Press 2017. 250 s.

Johdanto

Kyberpunkin, Commodoren ja Facebookin parissa kasvaneiden ikäpolvien näkökulmasta kuluneiden vuosikymmenten kehitys on ollut nurinkurista. Se 'todellinen' maailma, johon heidän piti kasvaa erotuksena *William Gibsonin* ja *Bruce Sterlingin* 'fiktiivisistä' maailmoista on paljastunut merkillisen samankaltaiseksi noiden unikuvien kanssa. Viimeistään nyt kun totuus on tuhoutunut, työelämä romahtanut ja vapaat tietovirrat hukkuneet trollinjätöksiin, yhä useampi heistä on alkanut varovaisesti kysyä mitä tästä kaikesta mahtaa jäädä jälkipolville. Pahojen teknososiaalisten aavistusten puro onkin viime vuosina hiljalleen pulpannut ulos massakulttuurin syvärakenteesta ja esiin sen myrskyisälle pintatasolle. Ilmiö on tuottanut monenlaisia populäärisiä ihmettelyjä, joiden soihdunkantajana nettimaailmassa loistaa tällä hetkellä viihdetoimittaja *Charlie Brookerin* fantasmagorinen televisiosarja *Black Mirror*.

Myös akateemisesta tutkimuksesta ponnistava vakavampi tietokirjallisuus kurkottaa tieteenalarajojen yli keskustellakseen kriittisesti tavoista, joilla aivomme ovat sulamassa digitaalisen hölynpölyn virtaan. New Yorkin yliopistossa mainontaa tutkivan psykologi *Adam Alterin* bestseller *Irresistible*

¹ Tämän kirjoituksen ovat mahdollistaneet Emil Aaltosen säätiö, Ella ja Georg Ehrnroothin säätiö, Niilo Helanderin säätiö sekä Maaliskuun 25. päivän säätiö. Kirjoittaja kiittää hyväntekijöitään. Kiitos myös Ukri Soirilalle luonnoksen lukemisesta ja hyödyllisestä palautteesta.

kysyy suoraan, miksi Piilaakson maineikkaimmat johtohahmot ovat huumekauppiaiden tapaan pyrkinet kieltämään luomansa tuotteet omilta lapsiltaan.² Alter purkaa auki erilaisia verkottuneita kuluttajatuotteita ja valottaa niiden hyödyntämiä (kuulusteluhuoneissa ja kasinoilla testattuja) pavlovilaisia niksejä, joilla meille myyty teknologia on optimoitu manipuloimaan tapojamme, ajatuksiamme, tunteitamme ja tottumuksiamme. Seuraa johtopäätös, että suunnitelmallisesti aiheutettu riippuvuus (*design by addiction*) on tämän päivän ihmisten ajan ja huomiokyvyn vangitsemiseen perustuva informaatioteollinen toimintamalli. Sukupolvikokemuksia tutkivan *Jean Twengen* iGen puolestaan kuvailee, miten erityisesti älypuhelin ja sosiaalisten verkkojen muovaamat iPhone-ikäluokat ovat kasvamassa edeltäjiään merkittävästi hauraammiksi, ohjailtavimmiksi ja hitaammin kypsyneiksi.³ Maltillisemmat tutkijat koettavat vastaavasti toppuutella liiallista moraalista paniikkia ja alleviivaavat näyttöjen monitulkintaisuutta.⁴ Länsimaisen nykykulttuurin itsekeskeisyyttä tutkiva *Will Storrin* odysseia Selfie hahmottaa teknologisen murroksen puolestaan yhdeksi (avain-)tekijäksi laajemmassa thatcherilaisen uusliberalismin ja aynrandilaisen libertarismien ideologisessa ja poliittis-taloudellisessa läpimurrossa.⁵

Tällaiseen monitieteiseen keskusteluun on tarjolla myös oikeudellisia kysymyksiä painottavia ääniä. Tässä esseessä katsastetaan kaksi Cambridgen yliopiston kirjapainon uutukaista, *Joshua Fairfieldin* *Owned* (2017) sekä *Brett Frischmannin* ja *Evan Selingerin* *Re-Engineering Humanity* (2018).⁶ Molempia yhdistää pyrkimys muotoilla joukko tarpeellisia oikeudellisia uudistuksia, jotka voisivat edistää uuden teknologian aiheuttamien murrosten hallintaa. Oikeudellinen tulokulma aiheeseen on tietenkin pelkästään luonteva: Law and Tech -alalla käy kova pöhinä niin kansainvälisesti kuin myös Suomessa.⁷ Nyt tarkasteltavana teokset ovat kuitenkin leimallisesti oikeustieteen omia piirejä

² Adam Alter, *Irresistible: The Rise of Addictive Business and the Business of Keeping Us Hooked*. Penguin press 2017.

³ Jean M. Twenge, *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy—and Completely Unprepared for Adulthood—and What That Means for the Rest of Us*. Simon & Schuster 2017.

⁴ esim. A. Przybylski – N. Weinstein – K. Murayama, *Internet Gaming Disorder: Investigating the Clinical Relevance of a New Phenomenon*. *American Journal of Psychiatry* 174, 2017, s. 230–236; Robbie Gonzalez, *It's Time For a Serious Talk About the Science of Tech "addiction"*. *Wired.com* 1 helmikuuta 2018.

⁵ Will Storr, *Selfie: How We Became So Self-Obsessed and What It's Doing to Us*. Picador 2017. Sekä Twenge että Storr nimeävät talouskriisin ohella erityiseksi murroskohdaksi vuoden 2007, jolloin Steve Jobs lanseerasi Apple iPhone messiaanisessa demossaan. Jobsin esitys (9 tammikuuta 2007) on katseltavissa YouTubessa. Se sopii oppitunniksi kaikille hyvän esitelmän laatimisesta kiinnostuneille.

⁶ Joshua T. Fairfield, *Owned: Property, Privacy, and the New Digital Serfdom*. Cambridge University Press 2017; Brett Frischmann – Evan Selinger, *Re-Engineering Humanity*. Cambridge University Press 2018.

⁷ Alan nykytilaa Suomessa avaavat esimerkiksi Riikka Koulou – Jenni Hakkarainen (toim.), *Law and Digitalisation: Rethinking Legal Services*. University of Helsinki Legal Tech Lab publications 2018; Hanna Pakaslahti – Jenni Hakkarainen, *The Costs of Resolving Disputes Online / Lohkoketjuteknologia ja koodi normina. Voiko koodi korvata lain?* Helsinki University Legal Tech Labin julkaisuja 2018. Tässä kirjoituksessa käsiteltäviä aiheita on tarkasteltu Suomessa runsaasti. Pienellä etsinnällä löytyvät esim. Tomi Voutilainen – Denis Galkin, *Käyttäjän tiedollisten oikeuksien suhde tietoverkossa tarjottavan palvelun käyttöehtoihin*. *Edilex referee-artikkeli* 2017; Ulla-Maija Mylly, *Tekijänoikeuden digitaalinen sammuminen ja teosten jakelulogiikka: tietokoneohjelmat ja muut elektroniset teokset*. *Lakimies* 5/2017, s. 603–626; Olli Vilanka, *Challenges Related to Applicability of Exclusive Rights on the Internet – Platform fees as an Alternative?* *JFT* 3/2013, s. 155–188; Katja Weckström, *Chasing one's tail: virtual objects as intangible assets, intangible property or intellectual property?* teoksessa Tero Iire (toim.) *Varallisuus, vakuudet ja velkojat*:

laajemmalle lukijayleisölle laadittuja synteesejä. Juristeille on selvää, että uuden teknologian aiheuttamalla ongelmakysymyksillä on tapana löytää tiensä varsin nopeasti tuomareiden nenän alle; nyt katsotaan, miten heidän alansa kysymyksiä koetetaan viedä myös osaksi populaarimpaa keskusteluyhteyttä.

Laajassa mielessä kriittinen monitieteinen keskustelu ihmisen ja teknologian suhteesta edustaa aikamme humanistista uudelleenheräämistä. Tarkoitan humanismilla nyt sellaista ajatusmaailmaa, jota *Georg Henrik von Wright* kuvasi vuonna 1976 puheenvuorossaan Humanismi – taisteleva elämänasenne.⁸ Von Wrightille humanismi on ”tyypillisesti intellektuaalinen” asenne, joka pohjautuu todellisuuden kriittiseen ja rationaaliseen tarkkailuun. Ylimalkaisesti kuvattuna ”humanismi korostaa ihmistä, ihmisen arvoa tai arvokkuutta”, mutta tähän tyytymätön von Wright täsmentää sen tarkastelevan erityisesti *luonnon, ihmisen ja yliluonnollisen* keskinäisiä suhteita sekä kysymystä näiden keskinäisen tasapainon löytämisestä. ”Jokaisen aikakauden on yritettävä vastata siihen omalla tavallaan, joka kuvastaa kulloinkin vallitsevaa historiallista tilannetta. Tehtävä on erityisen tärkeä niinä aikoina, jolloin sattuu huomattavia murroksia vanhan ja uuden välissä.” Humanismin ’taisteleva’ luonne puolestaan syntyy sen kohtalosta olla usein osa sekä itse vallankumousta että sen ilmiöiden kritiikkiä.⁹ Ja siitähän tämänkin päivän informaatiovallankumouksessakin on kysymys. Mutta kuten toivottavasti *Owned ja Re-Engineering Humanity* havainnollistavat, juristeille näyttäisi olevan tässä monitieteellisessä etsinnässä varattu aitiopaikka, sillä heillä on suurelle yleisölle runsaasti tarjottavaa.

Ihmisyyden oikeusfilosofia.

Brett Frischmannin ja Evan Selingerin yhteisen monografian *Re-Engineering Humanity* aihe on tuttu kaikille *Matrixista* ja *Star Trekin* Borgeista. Teos tarkastelee ihmisen ja uuden teknologian suhdetta kokonaisvaltaisesti, mutta sen sijaan että keskittyisi älykkään teknologian nousuun, kirja kohdistaaakin katseensa vastakkaiseen vaakakuppiin eli siihen, mitä ajattelun ulkoistaminen on tekemässä meille ihmisille. Frischmann ja Selinger ovat siten ennen kaikkea kiinnostuneita nykyteknologian inhimillisestä hinnasta. Älykkäiden laitteiden tuottaman jatkuvan panoptisen tarkkailun aikakaudella

Juhlajulkaisu Jarmo Tuomisto. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A. N:o 24, 2012; Noora Arkia, Digital Exhaustion in Relation to Video Games – the Consumer perspective. Pro gradu, Turun yliopisto 2015; Myös Karol Mattilan gradu Law, Contract and Electronic Commerce: An analysis of electronic contract processes (Helsingin yliopisto 2006) lienee edelleen ajankohtainen. Muualta suomalaisesta tiedemaailmasta tulee edelleen ehdottomasti mainita Jussi Parikka, Koneoppi: ihmisen, teknologian ja median ytkennät. Turun yliopisto 2004, erit. s. 107–143.

⁸ Georg Henrik von Wright, Humanismi – taisteleva elämänasenne, *Kanava* 4/1976, s. 453–461. Ajatus ihmisen ja teknologian suhteesta humanistisena kysymyksenä on keskeinen myös Parikan Koneopissa.

⁹ von Wright 1976, s. 453, 457–461 *et passim*.

”uhkana on, että muutamme yhä ennakoitavimmiksi ja, mikä pahempaa, ohjelmoitavammiksi”.¹⁰ Tulokulma on siis tuttu uuden teknologian aiheuttama epäily. Omalaatuista kirjassa sen sijaan on se, miten rohkeasti ja totisesti se tähän kysymykseen pureutuu.

Lajityypille ominaisesti Re-Engineering Humanity havainnollistaa monin esimerkein ympärillämme jatkuvasti etenevää 21. vuosisadan ”teknososiaalinen muokkauksen” prosessia (*techno-social engineering*), jossa lukemattomien toimijoiden miljardit yksittäiset harmittomat teknologiset valinnat ja parannukset johtavat hiljalleen ihmiskunnan yhä kaltevammalle pinnalle kohti yhä keinotekoisempaa elämää. Kun hyväksymme päivittäin erinäisten informaatioalgoritmien määräämiä tuloksia osaksi elinpiiriämme (suunnistamisessa, viihteen etsimisessä, ostosten valinnassa, työnhaussa, luottoneuvotteluissa, parinmuodostuksessa jne), käy niin, että samalla ehdollistumme tottelemaan läpinäkymättömiä päätöksiä. ”Täsmällisemmin, meitä ehdollistetaan haluamaan totella.”¹¹ Jo teoksen alkupuolella autonomian ja urkinnan ongelmatiikkaa havainnollistetaan pohtimalla alakoululaisille tarjottavien liikuntarannekkeiden hyötyjä ja haittoja. Onko kyseessä reilu arviointi- ja kannustusväline vaiko ympärivuorokautinen tarkkailulaite? Miten jatkuvassa rekisteröinnissä ja valvonnassa kasvaminen vaikuttaa vaikkapa ihmisen itsearviointikykyyn, omaantuntoon tai empatiakykyyn? Kriittikkiä ja jopa kriittisiä dekonstruktioita pursuava Re-Engineering Humanity ei silti miellä itseään teknologiavastaiseksi, vaan kirjoittajat pyrkivät vaihtamaan välillä näkökulmaa ja välttämään yksipuolista asettelua; teesinä on ennen kaikkea, että muutos tapahtuu väistämättä, mutta meistä kaikista yhdessä riippuu miten hallitsemattomasti tai hallitusti se tapahtuu.¹²

Teoreettisella rintamalla merkittävä osa teoksesta omistetaan kamppailulle ’kaltevan pinnan argumentin’ puolesta sitä kohtaan esitettävää skeptisismiä vastaan. Kerta toisensa jälkeen on paljastunut, että maailma ei ole joutunut perikatoon ja että usein ihmiskunta on jopa onnistunut kehittämään olonsa aiempaa hitusen mukavammiksi ja turvallisemmiksi. Samalla kuitenkin voidaan luetella esimerkkejä ilmiöistä jotka *ovat* tapahtuneet asteittain sekä uhkakuvista joita ei ole yksinkertaisesti varaa lykätä loputtomasti tuonnemmaksi, malliesimerkkinä tietenkin alkanut ilmatoromahdus. Frischmannin ja Selingerin kanta on, että kaltevan pinnan huoli on tässä yhteydessä perusteltu, sillä panoksena ei nyt ole joukko yksittäisten ajatus- ja toimintatapojen etuja ja riskejä vaan koko inhimillinen ajattelukyky.

¹⁰ Re-Engineering Humanity, s. 1.

¹¹ Re-Engineering Humanity, s. 6.

¹² esim. Re-Engineering Humanity, s. 10

Teoksen mieleenpainuvimmassa filosofisessa osiossa tarkastellaan kuuluisaa *Turingin koetta* seikkaperäisesti takaperin.¹³ ”Vaikka Turingin kokeen puitteissa kilvoitteleviin tietokoneisiin on kohdistettu runsaasti huomiota ja tutkimusta, tämä älykkäiden koneiden suunnittelu muodostaa vasta puolet olennaisesta kokonaiskuvasta”, selittävät Frischmann ja Selinger, ”Turingin jakolinjan toisella, inhimillisellä puolella käydään nimittäin kaiken aikaa toista vastaavanlaista kilpaa.”¹⁴ Ajatuskokeen oppitunti on, että relevanttia ei välttämättä ole osaako kone ajatella ”kuin ihminen”, vaan se, osaako huomispäivän muokattu ihminen enää ylipäätään ajatella muulla tavoin kuin kone. Mikä tahansa mielekäs tapa pohtia tätä kysymystä edellyttää tietenkin älyllisyyden määrittelyä. Ilahduttavasti kirjoittajat tarttuvat haasteeseen: he esittävät (hypoteettisesti, ei-tyhjentävästi) neljä älykkyyden muotoa, joita ovat matemaattinen laskenta, satunnaisnumerojen luettelu, rationaalisuus sekä ’terve järki’. Näistä tietokoneet kykenevät erinomaisesti kahteen ensimmäiseen, kun taas kahta jälkimmäistä voitaneen luonnehtia edelleen lähinnä inhimillisen älyllisyyden tontiksi. Kuitenkin ihmisen ja koneen nykymuotoinen synteesi sotkee tätäkin jaottelua; samalla kun koneet oppivat yhä etevämmin matkimaan luovaa ongelmanratkaisua, ihmiset puolestaan luopuvat yhä useammista improvisaation ja sumean logiikan taidoistaan – ajatellaanpa vaikka GPS-navigaation ja reittioppaiden vaikutuksia.

Viime kädessä käteen jää silti vain suuria kysymyksiä: Keitä me olemme? Millaisia ihmisiä me pyrimme huomenna olemaan? Mitä arvoja, kykyjä ja ominaisuuksia meillä on, ja mitä niistä tahdomme varjella? Millaisia velvoitteita meillä on menneitä, nykyisiä ja tulevia sukupolvia kohtaan? Ihmiskunnan teknoosiaalinen dilemma vie niin ihmisyhteisöt kuin niiden ongelmia puivat tuomariparatkin eksistenssin perimmäisiin kammareihin. Vaikka Frischmann ja Selinger tekevät selväksi etteivät koe olevansa ideologisella asialla, asettuvat he lopulta kantilaisiksi ’ihmisyyden’ puolestapuhujiksi synteettistä ja rakennettua determinismia vastaan. Siis humanisteiksi. Heidän mukaansa kuitenkin ihmisyyden on samalla ”jaettu resurssi, joka meidän on mahdollista kadottaa”.¹⁵ Tätä jälkipolville kuuluvaa perintöä meillä ei heidän mukaansa ole lupaa haaskata. Re-Engineering Humanity viittaa myös (löyhästi) joukkoon tutkimuksia, joiden mukaan inhimillisen kokemuksen autenttisuus on enemmistölle ihmisistä itseisarvo; todennäköisesti useimmat meistä eivät esimerkiksi

¹³ Alan Turingin vuonna 1950 muotoileman imitaatiokokeen päämääränä oli koettaa selvittää osaako kone ajatella. Ideana oli, että kun kerran ’älyllisyyttä’ on vaikea tyhjentävästi määritellä, olisi ehkä silti mahdollista luoda menetelmä, jolla älyllinen olento voitaisiin tunnistaa intuitiivisesti. Koe perustuu kirjalliseen vuoropuheluun, jota käy yhtäällä ihmistuomari ja toisaalla näkymättömissä pysyttelevä koehenkilö, joka saattaa olla joko ihminen tai kone. Mikäli tuomari pitkällisen vuoropuhelun jälkeen erehtyisi luulemaan konetta ihmiseksi, tämä huomionarvoinen laite saattaisi ansaita tulla luokitelluksi älyllisenä; se osaisi ehkä ajatella. Ajan mittaan Turingin kokeesta on muodostunut eräänlainen puoliotoinen tekoälytutkimuksen haamuraja – kaukainen, hankalasti saavutettava maaliviiva, jonka luo vievä reitti kulkee Deep Bluen ja Alexan kaltaisten virstanpylväiden ohi. Ks. A.M. Turing, *Computing Machinery and Intelligence*, *Mind* 59, 1950, 433–460.

¹⁴ *Re-Engineering Humanity*, s. 12.

¹⁵ *Re-Engineering Humanity*, s. 245–250.

olisi halukkaita pysyvästi kytkeytymään hypoteettiseen 'kokemuskoneeseen', joka tuottaisi suurta mutta keinotekoisista mukavuutta.¹⁶

Lukija toki miettii, eikö peruuttamaton muutos ole teknologisen kehityksen luonnollinen ja väistämätön sivutuote. Siksi Frischmann ja Selingerkin alleviivaavat, ettei kelloja voi pysäyttää: yhteiskuntamme ja teknologiasuhteemme ovat muuttumassa peruuttamattomasti, jolloin tärkeintä ei ole jarrutus vaan pyrkimys tämän muutoksen hallitsemiseen.

Loppupuolella Re-Engineering Humanity tarjoaakin joukon konkreettisia oikeudellisia hankkeita, joiden tarkoituksena on auttaa ihmiskuntaa tekemään kohtaloaan koskevat päätökset keitinvedessä kuumenevaa sammakkoa valistuneemmalla tavalla. Hankkeiden ytimessä on kaksi teoreettista digitaalista perusoikeutta (tai perusvapautta, *freedoms*). Ensimmäinen näistä on oikeus pysyä vapaana muiden teknologisesti aikaansaamasta ohjelmoinnista, ehdollistamisesta ja kontrollista, eli eräänlainen 'sammutusvapaus' (*freedom to be off*). Toinen on tahdonvapaus tai käytännöllisen toimijuuden vapaus, 'mielenvapaus' (*freedom from engineered determinism*).¹⁷ Näitä digiajan perusvapauksia kehitetään sitten pidemmälle, joukoksi konkreettisempia oikeudellisia ja teknologisia muutosvaatimuksia. Yksi näistä olisi yleisradioyhtiöitetty sosiaalinen media (YLE huomio?). Toinen koskee 'nettimeutraalisuuden' turvaamista. Kolmas koostuu joukosta (amerikkalaisen) sopimusoikeuden uudistuksia: sähköiset vakiosopimukset tulisi kirjoittajien mukaan säännellä uudelleen, edellyttämällä edes jonkinlaista näyttöä todellisesta sopimusharkinnasta, rajaamalla yllättävät ja ylimääräiset velvoitteet sopimussuojan ulkopuolelle sekä vahvistamalla kuluttajaosapuolien asemaa palveluntarjoajien ja datakauppioiden keskinäisissä järjestelyissä.¹⁸

Näille ehdotuksille on yhteistä paitsi niiden ajankohtaisuus myös se, että me eurooppalaiset olemme mitä ilmeisimmin niissä kaikissa amerikkalaisia hiukan edellä. Kirjan kruunaakin toiveikas viittaus EU:n uuteen tietosuoja-asetus GDPR:ään, jonka muistorikas voimaanastuminen tapahtui teoksen ollessa jo painossa.

Omistajanvaihdoksesta.

Mihin Frischmann ja Selinger jäävät, siitä jatkaa äkäinen Joshua Fairfield riemastuttavalla pamfletillaan *Owned: Property, Privacy, and the New Digital Serfdom*. Kirja alkaa anekdootilla

¹⁶ Re-Engineering Humanity, s. 252–266, erit s. 253 viitteeseen.

¹⁷ Re-Engineering Humanity, s. 270.

¹⁸ Re-Engineering Humanity, s. 280–294.

digitaalisesta seksilelu WeVibesta, joka käyttäjiensä tietämättä toimitti valmistajalle seikkaperäistä tietoa muun muassa laitteen käyttöajoista, -olosuhteista, -tavoista, -lämpötilasta ja -tahdista. Fairfield luonnehtii esimerkiksi *digitaaliseksi prima noctaksi* ja väittää, että esineiden internetin myötä me olemme astumassa informaatioajan feodaaliherrojen ja maaorjien aikakauteen. Tätä aikakautta leimaa se, että me maksamme 'älykkäistä' tuotteista omistaaksemme ne ja käytämme niitä, mutta tulemmekin lopulta vain niiden hyväksikäyttämiksi tavoilla, joihin emme kuuna päivänä olisi vapaaehtoisesti suostuneet. Fairfieldin erityisenä inhokkina on tapa, jolla kuluttajille väitetysti "myydään" sähköisiä tuotteita ja sisältöjä jotka kuitenkin paljastuvat oikeudellisesti vain rajoitetuiksi, myyjän vakioehtojen mukaan määritellyiksi lisensseiksi. Samaan aikaan teknologiayhtiöt tekevät kaikkensa, jotta ajan mittaan uskoisimme oikeasti omistamammekin datan vuokralle niiden pilvipalveluihin. Ilmassa leijuu Doctorow'n ensimmäinen laki: "Aina kun joku vastoin toiveitasi laittaa lukon johonkin mitä omistat, eikä anna avainta sinulle, hän ei tee sitä sinun eduksesi."¹⁹

Tällaista vääryyttä vastaan Fairfield käy urheasti aseenaan vanha kunnan zittingiläinen analyttinen esineoikeus. Lainaamalla muun muassa *Amartya Senin* ja *Jedediah Purdyn* ajatuksia omistamisen ja omaisuuden kyvystä luoda ja muokata todellisuutta, Fairfield haluaa tarjota digiajalle esineoikeuden avulla uuden, inhimillistä autonomiaa korostavan todellisuudenkuvan hieman samaan tapaan kuin Locken ja Smithin oppeja imeneet siviiliyhteiskunnan pioneerit teollisen vallankumouksen alkuvaiheessa.²⁰ Omistus merkitsee ihmisten kykyä vaikuttaa elinympäristöönsä ja identiteettiinsä, Fairfield painottaa. Aito omistusoikeus on aitojen velvoitteiden elinehto. "Tämä kirja pyrkii ammentamaan omistamisen tunteesta ja kanavoimaan tuota tunnetta esineiden internetiä ympäröivän oikeustilan huolellisen punninnan avulla. Päämääränä on havahduttaa mielikuvituksemme ja selittää, miten olemme menettämässä hallinnan meitä ympäröivästä maailmasta sitä mukaa kun omistusetumme murenevat."²¹ Projekti on totinen, humanistinen, ja paljolti samansuuntainen kuin Frischmannin ja Selingerin: "Itsenäisyytemme on vaakalaudalla. Mikäli muutomme digitaalisten maaherrojen armoilla eläviksi digitaalisiksi torppareiksi, me kadotamme kykymme toimia omillamme."²²

Mitä sekä nykyteknologiaan että 'kovaan lakiin' tulee, niin Fairfield tietää mistä puhuu. Kautta kahden ja puolensadan sivun mittansa *Owned* on rakennettu monipuolisen laintuntemuksen, esimerkistön ja oikeustapauskommentaarin varaan. Vaikka Fairfieldin lähtökohta on syvän

¹⁹ *Owned*, s. 186.

²⁰ *Owned*, s. 18. Fairfieldiin on erityisesti vaikuttanut Jedediah Purdyn mainio *longue durée* -tutkimus *The Meaning of Property: Freedom, Community, and the Legal Imagination*. Yale University Press 2010.

²¹ *Owned*, s. 11.

²² *Owned*, s. 78.

intuitiivinen, hänen oikeudelliset huomionsa, kritiikkinsä ja ehdotuksensa kohdistuvat ilahduttavan täsmällisiin maaleihin. Lopputulos on opettavainen. Yhtäältä tutuksi tulevat monet merkittävät uuden teknologian peruspalikat kuten informaation kryptaus ja lohkoketjut, joiden osalta moni sunnuntaisurffailija kaipaa aiheellisesti hieman pintaa syvempää oppia. Toisaalta lukija tutustutetaan keskeisiin (amerikkalaisiin) oikeustapauksiin ja esimerkkeihin, joiden kaikuja kukin toki kohtaa jokapäiväisissä nettiseikkailuissaan. Vaikka on toki selvää, että Ownedissa liikutaan jälleen etupäässä angloamerikkalaisessa oikeuskulttuurissa, sekä Fairfieldin tarkastelemat ongelmat että hänen esittämänsä vaatimukset perustuvat niin läheisesti esineiden internetin toimintatavan peruselementteihin, että esiin nousevat havainnot ovat sinällään aitoja keskustelunaiheita myös Euroopassa.

Kirjan konkreettisin anti koostuu Fairfieldin muotoilemista esineoikeudellisista uudistusvaatimuksista ja -hankkeista. Näitä on monta. Yleisenä ohjelmanaan Fairfield väittää, että ihmiskunnan on mahdollista paeta digitaalista vuokranvankeutta neljällä neuvokkaalla oikeudellisella uudistuksella. Nämä uudistukset eivät ole tuulesta temmattuja, vaan koskevat niitä perustavanlaatuisia esineoikeudellisia kompetensseja, jotka meillä on jo tavallista irtainta kohtaan: oikeus muokata omaisuutta, oikeus myydä se edelleen, oikeus käyttää sitä suojassa ulkopuoliselta häirinnältä sekä oikeus rajoittaa sen käyttöä muilta. Digitaaliselle omaisuudelle on siis annettava perinteisen omaisuuden piirteet. Omistajalla tulee olla oikeus (koettaa) asentaa omistamaansa tuotteeseen haluamiaan ohjelmia tai kieltäytyä ohjelmistopäivityksistä valmistajan lupaa kysymättä ja ilman, että laitteen käyttölisenssi tämän johdosta raukeaa. Digitaalisella esineellä tulee saada olla omistajalleen arvoa ja hänen tulee voida luovuttaa ostamansa esine halutessaan eteenpäin. Omistajalla tulee olla oikeus käyttää esinettä ilman, että valmistaja rajoittaa käyttökokemusta omien yksipuolisten ehtojensa nojalla. Ja esimerkiksi kannettavan tietokoneen omistajalla tulisi olla oikeus edellyttää, että yksikään ulkopuolinen ei tirkistele häntä laitteen kameran kautta.

Nämä päämäärät eivät jää etäisiksi, vaan niitä täydennetään konkreettisemmilla ehdotuksilla. Kun digitaalinen esine ”myydään”, kompetenssien siirtymisen tulisi tapahtua kokonaisvaltaisesti, ja ostajan tulisi nauttia myös myyjään nähden kunnollista saantosuojaa. Joukosta haitallisia (amerikkalaisia) opinkappaleita ja ennakkotapauksia olisi luovuttava. Kuluttajan suostumuksen sitovuutta tulisi rajoittaa vain kauppasopimuksen olennaisiin ja merkityksenmukaisiin piirteisiin. Henkilökohtaisen varmuuskopioinnin tulisi olla sallittua myös omasta laitteesta tai alustasta toiseen. Palveluiden ja ohjelmistojen oletusasetukset tulisi asettaa lähtökohtaisesti käyttäjien oikeuksia ja yksityisyyttä suojaaviksi (vrt. GDPR). Ennen kaikkea, ”yritysten ei tulisi enää voida valehdella,

väittää 'myyvänsä' kuluttajille digitaalisia sisältöjä silloin kun ne tosiasiaassa tarjoavat ainoastaan digitaalista vuokralaisuuden vastinetta."²³

Täten Fairfieldin yksittäiset täsmähankkeet kasautuvat lopulta kokonaisuudeksi, joka viimein selittää kirjan dramaattisen alaotsikon. Esineoikeudellisella uudelleenarvioinnilla voisimme hänen mukaansa palauttaa nykyihmisille osan heidän kaipaamastaan vapauden ja autonomian elämyksestä. Samalla voisimme palauttaa tekijänoikeuksien perusajatuksen takaisin alkuperäiseen, luovuutta kannustavaan eikä kahleita kalistelevaan funktioonsa. Viime kädessä siis valinta vapauden ja digitaalisen feodalismien välillä typistyy terveeseen järkeen. Kuten kirjoittaja itse ohimennen tokaisee: "Kuvittele, että kahvila myy sinulle kupillisen kahvia mutta pidättää omistuksen siinä olevaan kermaan. Sellainen ei vain ole toimiva omistamisen malli."²⁴

August 29, 1997, 02:14 am Eastern Time

Maailmanlopun ongelma on, että emme ole koskaan nähneet sen toteutuvan. Kuka tahansa sielunsa puhelimeen tai tietokoneeseen hukannut nykyihminen voi helposti samastua tässä esitettyihin huolenaiheisiin (*Black Mirrorista* nyt puhumattakaan). Vaikuttaahan todella siltä, että elämme lopullista some-idiotismien aikaa. Merkit tosiaan viittaavat siihen, että tällä kertaa teknologinen kehityksemme on todella ottamassa suurimman ja peruuttamattomimman askeleensa sitten höyrykoneen. Toisaalta aiemmat esimerkit luddiiteista millennium-bugiin muistuttavat, että kerta toisensa jälkeen ihmiskunta on selvinnyt tuomiopäivästä menettämättä ihmisyyttään.

Hyvää perspektiiviä uhkakuviin tarjoaa pian 50 vuotta täyttävä *Alvin Tofflerin* kulttiteos *Future Shock*.²⁵ Ajan hengessä *Future Shock* käsitteli useimpia jo tuolloin tunnettuja teknososiaalisia murrosteemoja, jotka ovat sittemmin olleet jatkuvasti aivan nurkan takana. Näihin kuului myös ennuste älykkäistä laitteista sekä ihmisaivojen kytkemisestä suoraan tietokoneisiin.²⁶ Itse futurosokin ajatus pohjautui kulttuurisokin käsitteeseen: niin kuin ihminen kokee kulttuurisokkeja vieraassa paikassa, kokee hän sokkeja myös silloin, kun tuttu ympäristö muuttuu nopeasti. Koska ihmiskunnan teknososiaalisen kehityksen tahti kiihtyy jatkuvasti, ihmisen kohtalona on kokea tauotonta poikkeustilaa. Viitaten silloisiin klinisiin tutkimuksiin Toffler arvioi futurosokin tuottavan

²³ Owned, 234.

²⁴ Owned, 237.

²⁵ Alvin Toffler, *Future Shock* [1970]. Bantam Books, 1990.

²⁶ erit. Toffler 1990, s. 213.

taisteluhautakuumeen ja skitosfrenian kaltaisia oireita sekä tauotonta päätöksentekostressiä. Seurauksena olisi hermostuneisuutta, eskapismia, nihilismia ja apatiaa.²⁷

Tässä me silti olemme. Toisaalta on vaikea tyhjentävästi arvioida, oliko Toffler oikeassa vai väärässä. Tietenkin monet hänen ennusteistaan menivät metsään. Merenpohjia ei ole asutettu, ja työssäkäyvät ihmiset saavat edelleenkin lapsia. Kuitenkin alati kiihtyvän muutoksen ennuste näyttäisi toteutuneen ja trendi vahvistuneen. Samoin yleinen sirpaloituminen, yksilöllistyminen ja monipuolistuminen. Ehkäpä lopulta olennaiseksi jää, että humanistisia huolia korostavassa keskustelussa nykyhetki ainakin koetaan aidosti murrokselliseksi. Ilmassa on voimistuva kokemus siitä, että elämme digitaalista vallankumousta – ja tuntemus on muuttumassa sikäli aidoksi, että se alkaa sisältää pelkoa, huimausta ja epäluuloa niin kuin vallankumouksen kuuluukin. Siksi keskustelu on tosi ja väistämätön, vaikka todennäköisesti jälkikäteen vaillinainen. Oikeuden ja teknologian yllä leijuu politiikan henki.

Lopuksi

Samaan aikaan kun vuonna 1812 englantilaiset luddiitit särkivät Nottinghamissa kutomakoneita, kanaalin toisella puolella sensuurin kanssa kamppailevat lafayettelaiset juristipiirit julistautuivat ajatuksen- ja mielipiteenvapauden vahtikoiriksi vanhan sääty-yhteiskunnan sortoa vastaan. Nuo oikeudelliset kosmopoliitit löysivät pian kansainvälisiä liittolaisia paitsi tasavaltalaisten ja vapaiden industrialistien riveistä myös kirjailijoiden, luonnontieteilijöiden ja ihmistieteilijöiden keskuudesta. Vähitellen näistä uushumanistisista tietovirroista kasvoivat vapaakauppaliikkeen, äänioikeusliikkeen, perustuslakiliikkeen, rauhanliikkeen ja työväenliikkeen kaltaiset ilmiöt, 'sivistyneen maailman oikeudellinen omatunto'.²⁸ Vaikka ei liene aiheellista ryhtyä arvuuttelemaan missä määrin tässä tarkastellut kirjoittajat vastaavat *Zachariän*, *Tocquevillen* tai *Dunoyerin* kaltaisia edeltäjiään, tulee todeta, että nuo menneetkin liikkeet koostuivat pienistä osasista: yhteiskunnan ilmiöiden seuraamisesta, kriittisistä puheenvuoroista, lainsäädännöllisistä aloitteista, maaliin osuneista tai metsään menneistä arvioista, tunteellisista puheenvuoroista yksittäisissä oikeudellisissa kysymyksissä. Siinä joukossa oikeus olla *offline* tai vaatimus ohjelmistojen oletusasetuksien asettamisesta kuluttajan eduksi ovat aivan kotonaan.

²⁷ Ibid, s. 343–367.

²⁸ vrt. von Wright 1976, s. 456–457; Martti Koskenniemi – Ville Kari, A More Elevated Patriotism: The Emergence of International and Comparative Law (Nineteenth Century), teoksessa Pihlajamäki, H. – Dubber, M. D. – Godfrey, M. (toim.), The Oxford Handbook of European Legal History. Oxford University Press, 2018, s. 974–999.

Kun algoritmit yhä enenevässä määrin päättävät mitä meistä tulee, millaista kohtelua me ansaitsemme, mitä me saamme lukea tai mitä ajatella ja sanoa, ja kun jo nähdään, miten niiden toiminta valjastetaan yksipuoluejärjestelmien ja vakuutusyhtiöiden urkintatyöhön,²⁹ on paikallaan kysyä missä tänä päivänä kulkevat ihmisen, luonnon ja henkimaailman rajat ja keskinäiset voimasuhteet. Vuonna 1976 vielä ihmiseen ja humanismiin uskova Georg Henrik von Wright tuumaili:

On ... vaikeaa kuvitella, että teknis-tieteellisen kumouksen kokenut ihmiskunta suostuisi alistumaan auktoriteettiin, joka tarjoaa ihmisille pelastuksen maanpäällisen elämän kurjuudesta sillä ehdolla, että he uskovat ylimaallisten mahtien voimaan. Mutta toisaalta ihmisen pelastuksen kaipuu ja hänen valmiutensa sokeasti luottaa pelastusta lupaavaan auktoriteettiin ei liene olennaisesti muuttunut. Paluuta aiempaan, todellista taantumista, esiintyy historiassa ainoastaan väliaikaisesti. Uusi uskonto, jos sellainen on tuleva, on olennaisesti erilainen kuin vanha. Ehkä niinkin erilainen, etteivät ihmiset, jotka pitävät kiinni vanhasta, voi tätä uutta edes uskonnoksi tunnistaa.³⁰

Tuleeko tietojärjestelmistä uusia jumaliamme? On meistä kiinni mikä merkitys ihmisen, luonnon ja yliluonnollisen suhteille huomenna annetaan. Kuten kaikki tässä käsitellyt kirjailijat toteavat, viime kädessä ihmisen ja teknologian suhteessa on kysymys ihmisestä itsestään. Aiheen pohtiminen on siksi pohjimmiltaan humanistinen hanke. Ja se kutsuu oikeusoppineita taas avukseen.

²⁹ Mara Hvistendahl, Inside China's Vast New Experiment in Social Ranking. *Wired.com*, 14. joulukuuta 2017 ; The Guardian view on big data and insurance: knowing too much. *theguardian.com*, 27 syyskuuta 2018.

³⁰ von Wright 1976, s. 455.